

Шериньова А. В.,
КНЛУ, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗОТВОРЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ХАЙКУ: КОГНІТИВНО-СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються особливості образотворення в англomовному хайку – жанрі орієнтальної поетичної мініатюри, запозиченому зі східної культури, що активно розбудовується в сучасній західній поезії.

Ключові слова: хайку, метафора, іконічність, образотворення.

В статье рассматриваются особенности формирования образности в англоязычном хайку – жанре ориентальной поэтической миниатюры, заимствованном из восточной культуры и активно развивающемся в современной западной поэзии.

Ключевые слова: хайку, метафора, иконичность, формирование образности.

The article elucidates some features of image-building in English haiku – an oriental miniature genre borrowed from Eastern culture and steadily growing today in contemporary occidental poetry.

Key words: haiku, metaphor, iconicity, image-building.

Англomовний хайку – один із запозичених зі Сходу жанрів поетичної мініатюри, що активно розвивається сьогодні в західному англomовному світі [2; 3; 6; 11]. Розвиток хайку, що зорієнтований на відмінну від західної образність, у новому культурному середовищі зумовлює певні трансформації характерних для нього механізмів образотворення [2, с. 47].

Іконічність, що відіграє велику роль в образотворенні японського хайку, вже виступала предметом наукових студій (див. *Metaphor and Iconicity: A Cognitive Approach to Analyzing Texts* [5]). У нашій статті досліджуються особливості образотворення в англomовному хайку, розглянуті в когнітивно-семіотичному аспекті, що зумовлює **актуальність** обраної теми.

Об'єктом статті є корпус англomовних хайку, а її **предметом** – когнітивно-семіотичні особливості образотворення у таких поетичних мініатюрах. Окремі дослідження іконічності як підґрунтя метафоричної образності в східних хайку з погляду когнітивної лінгвістики [там само] свідчать про доцільність застосування для розгляду специфіки образотворення в англomовному хайку методик концептуального аналізу, зокрема технік реконструкції концептуальних метафор [8], а також методик когнітивно-іконічного аналізу. **Метою** статті є розкриття особливостей образотворення в англomовному хайку – жанрі, що поєднує в собі західні та східні поетичні образотворчі засоби.

Образотворення в англomовних орієнтальних поетичних мініатюрах визначаємо як процес і продукт дії механізмів візуалізації цілісності поетичного образу, що реалізується на двох рівнях – вербальному (словесному) і концептуальному. **Завдання** цієї статті – розглянути поетичні образотворчі засоби, що функціонують на обох рівнях творення образності в англomовному хайку.

Образотворення на вербальному рівні передбачає залучення до формування образності традиційних для західної поезії тропів та засобів виразності фонетичного, морфологічного та синтаксичного ґатунків, напр.:

*a domesticated butterfly
it kisses all the women
I cannot kiss*

Robert Smith [14, с. 14].

У хайку британського поета Роберта Сміта створено декілька простих, але оригінальних, і навіть парадоксальних образів – метелика, що «одомашнився» (*domesticated butterfly*), ліричного героя (*I*) та жінок, яких йому, на відміну від метелика, не можна цілувати (*all the women I cannot kiss*). Метелик – це дика комаха, а навіть якщо хтось і тримає його як домашню тваринку, навряд чи останній свідомо цілує жінок. Тому дієприкметник *domesticated* розглядатимемо як епітет, що вказує на близький зв'язок людини і природи, яку людина постійно прагне приборкати.

Доторк метелика до шкіри жінок метафорично зображується як поцілунок (*butterfly kisses*), який передбачає тілесний контакт двох людей. Відчувається легке розчарування ліричного героя і його іронія щодо такого стану справ – герой ніби протиставляє себе метелику, внаслідок чого народжується іронічна антитеза (*butterfly kisses – I cannot kiss*).

Окрім традиційних образотворчих засобів, в англomовному хайку присутні і ті, що були запозичені з японського хайку і водночас виступають жанровими ознаками хайку в обох мовах, – це сезонне слово, або ж кіґо (*kigo*), та межове слово, кіреї (*kireji*) [4; 11], наприклад: *The frost is so thick / on the black window: where will / the wild creatures sleep?* (Bill West [15, с. 4]).

У наведеному прикладі слово *frost* – «мороз» – вказує на зиму як найхолоднішу пору року. Віднесеність до пори року у поєднанні з іншими образами хайку породжує загальний поетичний образ холодної, суворої зими завдяки асоціаціям, навіяним словами *frost* («мороз») і *black window* («чорне вікно») [1, с. 12], а переживання і навіть страх про самотніх звірів (*wild creatures*) підсилюють почуття смутку.

Інколи сезонна віднесеність в англomовному хайку позначається словосполученням або ж розуміється з контексту цілого вірша; така віднесеність може вказувати на інші природні цикли або ж бути розмитою, як у наступному прикладі: *A whole universe / Inside a water drop – / The drained cup* (Rebecca Lilly [15, с. 10]). У цьому хайку

відсутній знак-індекс – кіго – як засіб творення поетичного образу певної пори року. Проте можна припустити, що словосполучення *the drained cup* – «осушена чашка» – відносить хайку до літа, коли сонце позбавляє вологи все живе. Утім, у прикладі присутнє межове слово, позначене пунктуаційно – за допомогою тире, що є достатньо типовим для англійської хайку. Тире, двокрапка, кома та інші розділові знаки впливають на відношення між образами в хайку: інколи наступний образ метафорично протиставляється попередньому образу, а інколи – взаємодоповнює його [11, с. 16].

Звідси робимо проміжний висновок про те, що образність в англійських орієнтальних поетичних мініатюрах твориться за допомогою традиційних для західної поезії засобів образотворення (тропів та фігур) на різних рівнях тексту (метафора, епітет, антитеза та ін.) і включає образотворчі засоби (кіго, кірейї), запозичені з японської поезії, модифікуючи та змінюючи їх певним чином.

Розглянувши поетичні образотворчі засоби в англійській хайку на вербальному (словесному) рівні, Дослідження взаємозв'язку метафори та іконічності як когнітивних операцій, що ґрунтуються на певних аналогіях, допомагає розкрити специфіку концептуальних механізмів образотворення в англійських орієнтальних поетичних мініатюрах. Зв'язок метафори та іконічності може проявлятися двояко: з одного боку, моменти іконічності присутні в метафорі, а з іншого, саме метафоричне значення часто надає іконічності формам на різних рівнях тексту – фонологічному, морфемному, структурно-композиційному, візуальному та ін. [5, с. 13].

Відома класифікація знаків-ікон, розроблена Ч. Пірсом, спирається на їх поділ на образи-зображення (images), діаграми (diagrams) та метафори (metaphors), в основі чого лежать принципи імітування, аналогії та паралелізму [9]. Образи-зображення – це знаки, що відображають найпростіші якості чи ознаки об'єктів реальності, просто імітуючи їх. Знаки, що вказують на відношення між частинами позначуваного, аналогічні до відношень її частин в позначувальному, – це діаграми; а ті, що репрезентують характер об'єкта через паралелізм у чомусь іншому – метафори [там само]. Всі ці різновиди іконічних знаків простежуються на різних рівнях текстів хайку.

В англійській хайку, що передовсім є віршем про природу, благоговіння та злиття з нею, зв'язок людини з природою репрезентується за допомогою чуттєвих, сенсорних образів [11, с. 20], напр.: *watching / snowflakes drop into the lake / become the lake* (Caroline Gourlay [16, с. 25]). Наведений хайку включає два конкретні чуттєві образи-зображення – сніжинки (*snowflakes*) та ставок (*the lake*), куди сніжинки падають і розчиняються. Образ-зображення сніжинок одночасно виступає і сезонним словом – кіго, вказуючи на віднесеність цього хайку до зимової пори року. Виділені образи-зображення, незважаючи на свою позірну простоту, ніяк не применшують чарівність мініатюри, а навпаки – підвищують цінність явища, малопомітного в буденному житті.

Жанр англійської хайку завжди репрезентує певні відношення між декількома образами, утворюючи глобальний образ хайку – діаграматичний гештальт-образ [7, с. 44]. Його структуру можемо змоделювати як схемний образ (image-schema), що завжди містить певний момент іконічності [5, с. 6]. Схемний образ, який структурно відображає відношення між образами попереднього хайку, формуючи образну структуру тривірша в цілому, можна схарактеризувати як Метаморфоза (Transformation) – перетворення сніжинок на воду озера (*snowflakes / drop in the lake / become the lake*).

Третій тип знаків-ікон – метафора – має ускладнену природу, адже передбачає існування не лише знаку та об'єкту, який цей знак представляє, а й наявність паралелізму між ними, що проявляється в семантичних асоціаціях між знаком та об'єктом [там само, с. 32].

Поетичні тексти хайку можуть бути метафоричними на двох рівнях. З одного боку, вони включають локальні метафори, що репрезентуються вербально, а з іншого, цілий текст може бути прочитаний метафорично як глобальна метафора, наприклад: *plastic pond / the frog jumps / past it* (David Cobb [13, с. 46]).

«Пластмасовий ставок» (*plastic pond*) виступає локальною поетичною метафорою, що втілює концептуальну метафору ЗАБРУДНЕНІСТЬ Є ЧУЖОРІДНІ ПРЕДМЕТИ/РЕЧІ. Вона входить до складу глобальної метафори хайку, концептуальною базою якої служить метафора ПОРЯТУНОК Є ВТЕЧА (*the frog jumps / past it [the plastic pond]* – «жаба стрибає повз забрудненого ставка»), можливо, у пошуку іншого водоймища. Образ-зображення жаби, що оминає забруднений людською діяльністю ставок, метафорично втілює спроби природи уберегти себе від руйнівної поведінки людини.

Розглянувши іконічні моменти в метафорі, звернімося до того, яким чином метафоричне значення надає іконічності самій формі вірша на фонетичному, синтаксичному та візуальному рівнях.

Є чимало конвенційних метафор, що функціонують як важливі засоби надання формі іконічного значення. Такі метафори М. Хігара називає «граматичними метафорами», тому що вони відображають зв'язок форми та значення в граматичних (морфологічних, словотвірних) та пов'язаних з ними фонологічних категоріях і порядку слів [5, с. 41]. Сюди відносимо асонанс, алітерацію, риму, ритм та ін., в основі чого лежать концептуальні метафори БІЛЬШЕ ЗНАЧЕННЯ – ЦЕ БІЛЬШЕ ФОРМИ, СХОЖІСТЬ ВМІСТУ – ЦЕ СХОЖІСТЬ ФОРМИ і под. [там само, с. 41, 48].

Наприклад, у проаналізованому нами хайку про жабу звук /p/, який алітерується у тривірші чотири рази, що є виявленням концептуальної метафори БІЛЬШЕ ЗНАЧЕННЯ – ЦЕ БІЛЬШЕ ФОРМИ, може імітувати звук стукоту по пластмасі, а також звук пустоти, що його взято на більш абстрактному рівні. Граматичні метафори функціонують на макрорівні тексту, тому можуть бути віднесені до глобальних метафор [там само, с. 48].

Отже, особливості образотворення в англійській хайку полягають у поєднанні поетичних образотворчих засобів, запозичених зі східної, японської поезії (сезонне слово, межовий момент), які виступають водночас і жанровими характеристиками хайку, модифікуючись певним чином завдяки специфіці англійської мови, як і власне західного типу письма, та поетичних засобів, традиційних для західної поезії – тропів та стилістичних фігур (епітет, метафора, іронія, антитеза та ін.). Дослідження зв'язку метафори та іконічності дозволяє розкрити особливості образотворення в англійській хайку на концептуальному рівні.

Перспективи наших подальших досліджень складає питання лінгвокультурологічного навантаження образності та образотворчих засобів англomовного хайку – жанру, що сьогодні активно розвивається в Європі, Америці та Австралії і все більше стає самостійним поетичним жанром [6, с. 9].

Література:

1. Серебряков Д. Хайку. Японская поэзия XVI-XVII веков / Дмитрий Серебряков, Юлия Зартайская. – СПб. : Издательский дом «Нева», 2000. – 383 с.: ил.
2. Blundell, Colin. Where do You Stand? // *Blithe Spirit. Journal of the British Haiku Society* (ed. by Colin Blundell). 2011. – Vol. 21. No. 1. – P. 47-54.
3. Cobb, David. Is There A Gendai In Your Nest? // *Blithe Spirit. Journal of the British Haiku Society* (ed. by Colin Blundell). – 2011. – Vol. 21, No. 4. – P. 4-5.
4. Gilbert R. Kigo and Seasonal Reference: Cross-cultural Issues in Anglo-American Haiku [Електронний ресурс] / Richard Gilbert. Режим доступу: <http://www.iyume.com/kigo/kigo-cross-cultural-issues.htm>.
5. Higara K. M. Metaphor and Iconicity: A Cognitive Approach to Analyzing Texts / Masako K. Higara. – New-York : Palgrave Macmillan, 2005. – 261 p.
6. Higginson J. William. The Haiku Seasons: Poetry of the Natural World / William J. Higginson. – Tokyo, New York, London : Kodansha International, 1996. – 171 p.
7. Jones, Noragh. When the Puppet Cuts Its Strings // *Blithe Spirit. Journal of the British Haiku Society*. – 2012. – Vol. 22, No. 1. – P. 44-47.
8. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: The University of Chicago Press, 1980. – 241 p.
9. Peirce's Theory of Signs [Електронний ресурс] // *Stanford Encyclopedia of Philosophy* / Режим доступу: <http://plato.stanford.edu/entries/peirce-semiotics/>.
10. Ross, Bruce. How to Haiku / Bruce Ross. – Boston, Mass : Tuttle Publ., 2002. – 63 p.
11. Swede, George. Towards a Definition of the English Haiku / George Swede // *Global Haiku: Twenty-Five Poets World-Wide*; ed. by George Swede and Randy Brooks. Oakville, Ontario : Canada and Mosaic Press, 2000. – P. 14-33.
12. What is Haiga? [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.reedscontemporaryhaiga.com/WhatIsHaiga.htm>.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Cobb, David. Veter se obrne = A Shift in the Wind / David Cobb; [v slovenščino prevedla Slavica Šavli = translated into Slovene by Slavica Šavli; spremna beseda Jim Kacian = foreword Jim Kacian]. – Ljubljana; Društvo Apokalipsa, 2007. – (Zbirka Haiku = Haiku Series; 2007, 1).
2. *Blithe Spirit. Journal of the British Haiku Society* (ed. by Colin Blundell). – 2011. – Vol. 21, No. 4. – 78 p.
3. Kō. *Haiku Magazine in English*. – 2010. – Vol. 25. No. 4. – 46 p.
4. Lucas, Martin. *Stepping Stones: A Way Into Haiku* / Martin Lucas. – Essex: British Haiku Society, 2007. – 192 p.